

*Кулагіна Соф'я, студентка бакалаврату
Грон Юлія, к. філол. н., доц.
Черкаський державний технологічний університет*

СОЦІАЛЬНИЙ ТИСК ЯК КЛЮЧОВИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ МИТЦЯ

Питання чутливості особистості та її взаємодії із суспільним середовищем залишається актуальним у літературознавстві та психології. Термін «чутлива особистість» у психологічному контексті означає людину, яка гостріше за інших сприймає зовнішні подразники, емоційні впливи та соціальний тиск. Саме такі індивіди нерідко стають митцями, оскільки їхній внутрішній світ багатший і складніший. Водночас ця ж чутливість робить їх вразливішими перед суспільними нормами та очікуваннями.

Для дослідження цього явища застосовується біографічний метод – підхід, що передбачає аналіз зв'язку між життєвим досвідом автора та його творчістю [1]. Саме цей метод дозволяє простежити, як соціальний тиск впливав на психологічний стан митця та знаходив відображення у його художніх творах.

Метою цього дослідження є аналіз біографій та творів Якоба Міхаеля Рейнхольда Ленца, Миколи Васильовича Гоголя та Франца Кафки з метою виявлення взаємозв'язку між соціальним тиском, психологічним станом митця та його творчістю.

Якоб Міхаель Рейнхольд Ленц змалку перебував під тиском батьківських очікувань, що сформувало в ньому глибоку залежність від зовнішнього схвалення. Все своє життя він шукав підтримки: спочатку в батьків, потім у роботодавців та літературного кола. У 1774 році після звільнення з посади домашнього вчителя у дворянській родині він став заробляти як позаштатний письменник та репетитор [2]. Того ж року він написав п'єсу «Домашній вчитель, або Переваги приватної освіти» – твір, у якому власний досвід соціальної залежності знайшов безпосереднє відображення.

Головний герой п'єси, Льоффер, опиняється в ситуації глибокої моральної та соціальної кризи після скандалу через доньку роботодавця – він втрачає роботу, підтримку та можливість повернутися до звичного життя. Відчуття сорому, страху перед осудом і повної залежності від чужих рішень – це відображення внутрішнього світу самого автора.

Конфлікт із літературним середовищем у Веймарі став переломним моментом у житті письменника. Спочатку його прийняли тепло, він був бажаним гостем у колі Гете та інших діячів руху. Однак надмірна емоційність Ленца, його нездатність дотримуватись правил придворного етикету та соціальної взаємодії поступово відштовхували оточення. Йоган Вольфганг фон Гете, який сам писав про страждання чутливої особистості у «Стражданнях молодого Вертера», зрештою став одним із тих, хто вплинув на вигнання Ленца з Веймара. Цей парадокс – бути відкинутим саме тим, хто розумів чутливість краще за інших – став для письменника нищівним ударом.

Варто зазначити, що рух «Буря та натиск» сам по собі був реакцією чутливих особистостей на раціоналізм Просвітництва. Його представники відстоювали право на щирі почуття, індивідуальність та бунт проти соціальних норм. Ленц був одним із

найскравіших представників цього руху, однак його надмірна емоційність та нездатність дотримуватись неписаних правил соціальної взаємодії зрештою призвели до конфлікту навіть із тими, хто поділяв його літературні погляди.

Після подій у Веймарі психологічний стан Ленца стрімко погіршувався: наростала тривожність, психологічна нестабільність та самотність. Байдужість читачів до його пізніших творів остаточно зламала його. Він помер у Москві та був похований як невідомий німець. Він був людиною, яку суспільство спочатку прийняло, а потім відкинуло.

Подібна доля спіткала іншого чутливого митця – Миколу Васильовича Гоголя, який через несприятливі обставини також опинився далеко від свого дому. Як і Ленц, він усе життя шукав визнання у суспільстві, яке не було готове його прийняти.

Микола Васильович Гоголь змалку відчував глибокий розрив між своїми амбіціями та реальністю. Ще до початку його духовної кризи наприкінці життя він постійно тікав від самого себе, від невідповідності між грандіозними мріями та буденним існуванням [3]. Переїхавши до столиці, він зіткнувся із суворою дійсністю: грошей бракувало, а омріяний успіх не приходив. Спроби стати актором зазнали невдачі через вимову, робота писаря пригнічувала своєю монотонністю, а перший літературний твір «Ганц Кюхельгартен» був розкритикований настільки нещадно, що письменник сам викупив і спалив увесь тираж. Подібна доля спіткала і другий том «Мертвих душ» через те, що Гоголь не знайшовши підтримки в оточенні.

Усі ці події свідчать про надзвичайну чутливість письменника до зовнішньої оцінки. Ця залежність від думки оточення знайшла відображення у повісті «Шинель». В основі твору – анекдот про чиновника, який загубив рушницю, однак Гоголь перетворив його на трагедію маленької людини. Головний герой, Акакій Акакійович Башмачкін, живе у світі, де людська гідність визначається зовнішнім виглядом та соціальним становищем. Поява нової шинелі на короткий час змінює ставлення оточення до нього, однак після її втрати він залишається беззахисним перед байдужістю суспільства і влади, що призводить до його загибелі. Письменник сам добре розумів цю проблему, адже все своє життя гостро переживав залежність від чужих думок.

Не менш показовим є й інший твір Гоголя – «Записки божевільного». Головний герой, дрібний чиновник Поприщин, поступово втрачає розум під тиском соціальної нерівності та власної нікчемності в очах оточення. Його божевілля – це крайня форма протесту проти суспільства, яке не залишає місця для людей, що не вписуються в усталені норми. Як і Акакій Акакійович, Поприщин є жертвою системи, однак його реакція радикальніша – він іде у власний вигаданий світ, де нарешті отримує визнання. Соціальний тиск і внутрішні суперечності зрештою зруйнували психологічний стан письменника і призвели до передчасної смерті у сорок два роки.

Франц Кафка пережив схожу долю, однак джерелом його страждань стала не суспільна байдужість, а тиск найближчого оточення – передусім батька. Герман Кафка був авторитарною особистістю, яка постійно змушувала сина відчувати сором і провину за найменшу невідповідність батьківським очікуванням. Під цим тиском майбутній письменник здобув юридичну освіту і тривалий час працював у страховій компанії – не тому що хотів, а тому що так вимагала система [4].

Цей досвід безпосередньо відобразився у романі «Процес». Головний герой, банківський службовець Йозеф К., у день свого тридцятиріччя дізнається про арешт і

судовий процес проти нього: без пояснень, без зрозумілих правил, без шансу на захист. Правила незрозумілі, процедури заплутані, рішення ухвалюються без його участі. Наприкінці він повністю підкоряється системі і приймає вирок майже без опору. У цьому образі легко впізнати самого Кафку – людину, яка все життя підкорялася чужим правилам і так і не наважилася жити за власними.

Страх, сором і відчуття провини, що переслідували письменника з дитинства, не залишили його у спокої. У тридцять чотири роки йому діагностували туберкульоз, а ще через шість років він помер. Франц Кафка так і не знайшов того спокою, якого так прагнув.

Отже, аналіз біографій та творчості Ленца, Гоголя і Кафки переконливо свідчить про те, що чутлива особистість у будь-яку епоху залишається вразливою перед суспільним тиском. Митці, які гостріше за інших сприймають навколишній світ, нерідко стають заручниками власної чутливості – вони створюють твори, що переживають їх самих, але так і не знаходять спокою за власного життя. Соціальний тиск, байдужість оточення та нерозуміння з боку суспільства і рідних не лише руйнували їхній психологічний стан, але й ставали джерелом натхнення для творів, актуальних і донині. Це свідчить про те, що художня творчість є не лише відображенням особистого болю, але й способом осмислення загальнолюдської вразливості перед суспільними нормами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Біографічний метод у літературознавстві // OnlyArt. URL: <https://onlyart.org.ua/dictionary-literary-terms/biografichnyj-metod-u-literaturoznav/> (Дата звернення: 23.03.2026)
2. Jakob Michael Reinhold Lenz // Wikipedia. URL: https://de.wikipedia.org/wiki/Jakob_Michael_Reinhold_Lenz (Дата звернення: 07.04.2026)
3. Гоголь, Николай Васильевич // Wikipedia. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Гоголь,_Николай_Васильевич (Дата звернення: 12.04.2026)
4. Franz Kafka // Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Franz_Kafka (Дата звернення: 13.04.2026)